
ІВАН ОГІЄНКО І СУЧАСНА ГУМАНІТАРНА НАУКА

УДК 261.2

С. Д. Абрамович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЕЛЕМЕНТИ ЯЗИЧНИЦТВА В КУЛЬТУРІ СХІДНИХ ЦЕРКОВ ТА ПОТРЕБА ЇХ ДЕЗАВУАЦІЇ*

У статті йдеться про явище двовір'я у християнських обрядах та активізацію неоязичництва в сучасному світі, що не сполучається з церковним вченням.

Ключові слова та словосполучення: двовір'я, неязичницький, єврейська генеза християнства, християнська духовна традиція, канон.

Язичництво — звичайне минуле кожного християнізованого народу. Людям властиво пам'ятати про життя й звичаї пращурів, зберігати в пам'яті звичаї та обряди, яких вони тисячоліттями дотримувалися. Та часом у народі оця минульщина живе пліч-о-пліч з християнством. Людина, сприйнявши начебто істини християнської релігії, продовжує вірити в паралельне існування світу Бога і світу язичницьких богів — скажімо, до церкви ходить ретельно, але й домовика в хліві підготовує — на всяк випадок. Таке явище на церковній мові зветься *двовір'я*. Людина. Власне, так воно є і за Біблією: світ отих істот, що їх обожнювали язичники, є світом бісів, які все ж таки існують, але існують як нечиста, ворожа Богові сила. Цій силі людина вклонялася в стародавні часи через свою розгубленість перед сліпою стихійністю природи, або, як вчить Церква, через навіження диявола, вождя легіонів демонів.

Та одна справа — визнавати існування світу бісів, інша — вклонятися їм. Одна справа — любити минуле свого народу, який певний час — як і всі інші народи світу, без винятку — перебував на стадії

---

* Оразу ж зазначаю, що йтиметься тут лише про Греко-Католицьку та Православну Церкви, оскільки, по-перше, це український духовний ґрунт, а, по-друге, я не почуваяся компетентним, коли йдеться про не-халкедонські Церкви Сходу.

поклоніння силам природи, перед якими почувався розгубленим. Інша справа — продовжувати духовно жити в цьому дохристиянському минулому й кохатися у ньому.

Загалом наші ЗМІ додають з цього погляду жару в халяви. Здається, зовсім не випадково, а свідомо й послідовно, радіо й телебачення, газети й журнали проводять лінію фактичної дискредитації християнського змісту того чи іншого церковного свята. Якщо це Стрітєння, то треба підкреслити, що це — Зима з Літом стрічаються, а про те, що тут жрець Симеон зустрів Немовля в Єрусалимському Храмі — анічирк. Якщо це свято великомучениці Євдокії, то будьмо певні, що про її особистість та мучеництво не буде зазвичай ані слова: вона цікава лише як «Явдоха-плющиха»: чи ж буде дощ цього дня, чи ні. Архистратиг Небесних Сил безплотних Михаїл цікавий лише тим, що «в'їжджає на білому коні» — в день Собору Архангела Михаїла має ж бо обов'язково піти сніг. І т.д., і т.п.

Так, це повторює стереотипи, що склалися у свідомості народної маси, але ж у народі нерідко й донині церковні свята сприймаються не завжди адекватно. Справа в тому, що церковний календар, прийнятий в часи християнізації, механічно наклався на землеробський поганський, створений протягом минулих століть, що дбайливо фіксував прикмети погоди та інші подібні речі, з точки зору землероба. Помічено здавна, що в той чи інший день певна погода знаменує, якими будуть наступні весна, літо, осінь чи зима. Стародавні слов'яни-землероби, під впливом іранського зороастризму, вважали свій труд священним. Вони думали, що невиконання землеробом річного циклу обробки землі, приведе до западення всесвіту [2, с.255]. Звичайно, такий календар має велику матеріально-практичну цінність. Його слід і знати, й використовувати. Біда, якщо народ перетвориться у націю забудьків.

Але практично й до цих пір у народі спостерігається явище справжнього двовір'я: не просто язичницькі уявлення «приліпилися» до християнського календаря; за цим ховається прагнення обергати язичництво й навіть підживити його за рахунок авторитету Церкви. Але воно сполучається з християнством не більше, ніж олія з водою.

Так, донині відоме так зване свято «Івана Купала» — за церковним календарем, день народження Івана Хрестителя. Це свято за іронією історії пов'язано зі святкуванням літнього рівнодення — коли сонце стоїть у найвищій точці небосхилу. В той день слов'яни-язичники мали звичай: молодь голою купалася в річці й плигала через багаття (ритуальні очищення), а потім починалися любові — груповий секс. Те язичницьке свято й називалося *купала*. Як у свідомості простолюду й сьогодні образ суворого аскета Івана Хрестителя, якому моляться про допомогу в приборканні тілесної хтивості, сполучається з тими явищами — подиву гідне!

Неоязичницький рух, щоправда, не вщухає й на Заході, причому — починаючи з т.зв. епохи Відродження, оспіваної та піднесеної в марксистській науці, і тому свідченням є популярна нині філософія Нового Віку (New Ege), згідно якої юдаїзм та християнство мають

або злитися в якомусь синкретизмі з досвідом паганізму, або ж поштуватися йому. Є групи ентузіастів, що вклоняються старим кельтським чи германським божествам, справляють відьомські шабаші тощо; найбільш відверто й послідовно це виразилося в створенні «Церкви сатани», яку у нас вже подекуди поспішили й легалізувати. Активізація неоязичництва спостерігається в широкому масштабі. Сьогодні старі кордони між народами впали; комунікації нечувано розширилися; з Інтернету, наприклад, можна витягти що завгодно — від порнографії до способів викликання диявола. Релігія язичників Індії чи буддизм з його запереченням Бога, екзотична суміш всього і вся стають духовною поживою для легковажних та екзальтованих людей, що погано знають історію релігій та зневажають її уроки. Досить згадати «рерихівців», вчення яких подібне до постулатів горезвісного Білого братства і які непомітно утворили були небезпечну секту всередині Московського Православ'я.

На християнському Сході, зокрема у Східній Європі, де проживаємо й ми, на невикорінні пережитки двовір'я у посполитому люді нашарувалася енергійна активність сили вчених-недовчених за радянських часів напівінтелігентів («*образованиці*», як висловився російський письменник О. Солженіцин). Засвоївши на лаві радянського вузу, що всі релігії — облуда, вони з типово «радянським» запалом прагнуть сьогодні вивернути навиворіт марксистську догму: для них сьогодні вже — усі релігії благо. Не розуміючи ані богословських засад порівняльної історії релігій, ані природної ієрархічності міжрелігійних зв'язків, цей прошарок людей не має ані твердої аксіології (системи цінностей), ані загалом системного мислення, але зате прагне до створення псевдооб'єктивної релігійної системи, у якій усі релігії світу мають стати «рівноправними».

При цьому нерідко ці люди вони начебто надихаються національною ідеєю, але вона сприйнята ними в типово ідолопоклонному дусі. Все, пов'язане з нацією, обожнюється. Отож, якщо християнство породжене не в Україні, то тим гірше для християнства.

Виходить наче якось образливо: жили собі слов'яни, молилися «природним» своїм богам — Перуну й Дажбогу, Велесу й Мокші, та нав'язали їм силоміць «жидівсько-візантійську» віру. Була язичницька віра «природна» й «радісна», а церковники її занаптали, як оті чорні круки. Це не жарти: погортайте хоча б сторінки нинішнього дитячого журналу «Барвінок»: там це говорить відкритим текстом.

Та не було те «рідне» язичництво ані «радісним», ані «природним». Міф про «щасливого дикуна» складено в кабінетах вчених епохи т.зв. Просвітництва: Руссо чи Вольтер переконували європейців, нібито «дитя природи» щасливе лише тоді, коли його не обтяжила, мовляв, цивілізація. Зрозуміло, що мітили ці філософи передусім у християнську культуру, яка прагне піднести людину над тваринним існуванням, відновити в ній образ Божий. Та чи «природно», коли душать арканом жінку на могилі чоловіка, або коли закопують вбиту дитину-первістка під порогом, аби щастя в домі не переводилося (саме

звідси йде наш звичай не вітатися через поріг)? А це все практикувалося, зокрема, і в слов'янському язичництві.

Тому прикро й дивно, що дехто, знітившись неукраїнським походженням християнства, починає шукати якоїсь «Рідної Української Народної віри», що її начебто сповідали пращури в часи, коли європейські народи ще не розійшлися по просторах Євразії. Так, у слов'янському поганстві функціонували ті ж само боги, що й у германців, греків чи латинян античної пори, що і в аріїв, які рушили на Схід, утворивши індійську та іранську цивілізації. Бог-громовик, наприклад, як би його не звали (Індра, Тор, Зевс, Юпітер чи Перун), був тут чільним (або одним з чільних) богів; інші також були дзеркально подібні. Та коли ревні «ультрапатріоти», обожнюючи націю і геть усе без різниці, що вона породила, або, фальсифікуючи історію, оголошують давньоіранську Авесту «пам'яткою староукраїнської літератури», коли вони закликають повернутися до вшанування Перуна й Дажд-бога, або ж твердять, що «справжні українські боги» — це насправді рогаті й багаторукі ідоли індусів, то чи означає це насправді любов до України, що утворилася як нація і достойник Європи в якості християнського народу? Тоді, мабуть, варто вже й скинути краватки, розбити комп'ютери і, озброївшись кам'яною сокирою, творити людські жертвоприношення... Греко-католицька церква та УПЦ вже сказали своє недвозначне слово з приводу РУН-віри, цього витвору колишнього комсомольського ватажка Лева Силенка: *діло диявола*.

Чи ж не християнство принесло Україні-Русі справжню, а не вигадану теоретиками РУН-віри гуманність, законність, книжність, архітектуру, музику, нову культуру землеробства, нарешті — нову мораль? Не було тут, зокрема, й писемності, цього хліба культури, до прийняття християнства; серйозні вчені в Україні та діаспорі різко заперечують автентичність таких «пам'яток», як *Велесова книга** (недавно з екрана телевізора один з поважних українських вчених з американського континенту ужив з приводу цієї фальшивки крутого слова «дурисвітство»).

Активна боротьба проти християнства і прагнення відродити «рідну віру» сьогодні набуває виразного антисемітського присмаку. Адже початок власне християнської церкви — Свята Трійця-П'ятидесятниця — ознаменувався тим, що апостоли Христа, святкуючи П'ятидесятницю юдейську, раптом заговорили різними мовами (глосолалія), і це чудо означало, що Святий Дух, який явив себе в них того дня, велить їм іти і сповіщати усім народам того Бога, який досі був відомий лише Ізраїлю, а відтепер розкриває свої обійми усім людям світу, представникам усіх рас та всіх кольорів шкіри.

Отож чи може ображати національне почуття українця та обставина, що Святе Письмо було створено руками єврейських книжни-

* Т. зв. *Велесова книга* в природі не існує; її начебто колись хтось бачив і переписав. Це — текст, одчайдушно написаний церковнослов'янською кирилицею (аякже — типово «дохристиянське» письмо!) і містить чийсь вільні фантазії на теми язичницької старовини слов'ян.

ків, його «людських» авторів? Так мислити — означає бачити лише «єврейську руку», але бути глухим до Божого Голосу.

Проте навіть дехто з воцерковлених людей сьогодні начебто стидається єврейської генези християнства. Та немає християнинови підстав соромитися того, що Спаситель, Мати Божа і святі Апостоли в масі своїй були євреями по крові. Слова Христові з цього приводу недвозначні: «*Спасіння від юдеїв*» (Ів. 4:22); «*Бо хто буде Мене та Моєї науки соромитися в роді цім перелюбним та грішним, того посоромиться також Син Людський, як прийде у славі Свого Отця з Ангелами святими*» (Мр. 8:38). Немає підстав замовчувати й те, що новозавітна Церква є виповненням і продовженням Церкви Старозавітної, установи якою продовжують бути священними для всякого християнина.

Християнська спільнота виникає історично на руїнах язичництва, але при цьому зовсім не цурається того живого й здорового, що породила та чи інша язичницька культура. Господь у безкінечному милосерді своїм дав навіть тим, хто перебував у язичницькій пітьмі, силу сумління й подобу об'явлення.

Наче в передчутті майбутнього об'єднання людей, римська імперія торувала міцні кам'яні шляхи від столиці до віддалених провінцій; римляни гордовито казали, що всі дороги ведуть до Риму. Сталося однак так, що тими торованими дорогами пішли не лише легіони солдат, хитронавчених риторів або провінціалів, що несли податі Римові. По цих шляхах пішли 70 учнів Христа, що погано володіли, як правило, латиною й грецькою — мовами імперії. Але їхнє просте й сердечне слово повалило могутню греко-римську цивілізацію, й сталося справжнє єднання людей — не в Кесарі, а в Христі. Недаремно ж бо апостол Павло іменує язичництво «маслиною дикоростущою»: від язичницького культурного досвіду прийшли в церковне життя філософія Платона та Аристотеля, традиції храмової архітектури та іконопису, зовнішня структура окремих ритуалів, риторичний досвід і багато іншого. Недаремно св. Василь Великий, відкидаючи декрет імператора Юліана Відступника, який хотів заборонити християнам вивчати язичницьку культуру, написав книгу про те, що юнакам корисно вивчати книги предків-язичників; потрібно лишень відділяти мед від отрути.

Але беззастережне замилювання геть усім, що створено було язичницькими предками, призводить до занапащення основ християнської свідомості. Скажімо, культ хліба у нас запроваджено завдяки іранському впливу: в зороастрійській Авесті сказано: *хто сіє хліб, той сіє праведність*. Іранці, що тільки-но перейшли від кочів'я до землеробства, бачили присутність божества в першу чергу в елементарній ситості. Запозичений від іранців культ ситості, матеріального благополуччя, колись вплинув навіть на те, що облишене було старовинне праукраїнське слово для означення божества — *диво* (пор. інд. *деві*) і взято до ужитку іранське *бхага*, яке етимологічно пов'язане зі словами *багатство*, *багатири**. Цей найвний матеріалізм живе серед українського

---

* Пор. в Авесті: в домі, де живе Агура-Мазда [верховний бог зороастрійців, С.А.] «жир тече по бороді», тут «багато жують» тощо.

народу й досі. Не можна не згадати в цьому зв'язку, як одна поважна чернівецька освітянка, родичка відомого співака, не так давно розповідала з екрана телевізора таке: коли Христос висів на хресті, то Матір Божа прийшла й *принесла йому їсти...* Але відомо, що не земним хлібом єдиним живе людина, що важливіший для неї *хліб з неба* (Ів. 6:50).

Не завжди відомі й не завжди роз'яснюються деякі традиційні символи нашої культури. Ми часом закриваємо очі на те, що у церкву несуть святити вербу не стільки як аналог пальмових гілок, що ними вітали Христа єрусалимські діти, а як язичницький символ сили землі й води, яким слід стьобати дітей, аби здорові росли (нащо ж бо ще святити?); що святимо мак в день вшанування мучеників Маккавейських (народ про них не відає, й чує лишень знайоме слово *мак*), що Спасове свято стає для деякого виключно якимось сигналом до спожиття спілих яблук. Подекуди 12 страв на різдвяному столі настільки займають людську увагу, що не лишається місця для усвідомлення: так народ здавна символізував незриму присутність на трапезі нашої 12-ти апостолів: найстрашніше не те, що забувають про апостолів, а те, що на столі не буде, скажімо, квасолі чи вареників...

Звичайно, було б невірно й несправедливо закликати нищити всі ці милі, теплі й наївні звичаї, викорінювати народну пам'ять. Але пам'ять народу не вичерпується варениками: сучасне українство в першу чергу є спадкоємцем християнської духовної традиції.

Християнства, звичайно, не буває без національного забарвлення, національної адаптації. Проте християнство, по-перше, не належить одному народові: немає християнства українського, російського чи ефіопського — є лише християнство Вселенське, нехай і тимчасово та болісно розділене. Можуть бути ті чи інші — часом вишукано-прекрасні, часом наївні — форми національного зрозуміння Христа, національні традиції в святкуванні чи в християнському побуті, у храмовій архітектурі, начинні чи іконописі, але всюди в ортодоксальних церквах панує — і в догматиці, і в зовнішніх формах — більш або менш чітко виражений *канон*, встановлений соборною думкою церкви і подвижництвом св. Отців її.

Національний момент у християнстві стає другорядним: адже тут перед нами — нове людство, де немає вже, як ствердив Апостол, *«ані єлліна, ані юдея»* (1 Кор. 12:13). Не кров визначає належність до цієї спільноти, а духовна свобода особистості. «За кров'ю», а не за духом, обирають своїх вірних лише язичники. Так, індусти вважають, що індуїстом можна лише народитися, а не стати. Християнство не базується на ідеї спільноти «по крові». І дивно, наприклад, коли в церквах Московського патріархату сьогодні розповсюджується молитва *«Об избавлении от иноплемненных»*. Саме так сьогодні тут подається текст традиційної молитви *«Об избавлении от нашествия иноплемненных»*. А оскільки в Росії «іноплеми́нних» рівно третина населення, можна лише уявляти, до чого така «модернізація» може призвести. Точно зазначає один з глибоко мислячих російських публіцистів нашої

доби, критикуючи Московське Православ'я: «*Превращаясь в религию народа, этноса, в элемент национального комплекса, христианство становится ничем иным, как язычеством. Ведь язычество — это не какое-то богословское заблуждение (скажем, политеизм), но именно этническая вера (в Новом Завете язычники — фб'еинз — народы) как протиположность вере вселенской*» [1].

Не суто «єврейською», а саме вселенською справою була й Старозавітна Церква. Святе Письмо твердить, що вірні Господа мають являти собою «*народ святий*» (Вих. 19:5). Й реформи Мойсея по створенню з «твердошийного», зухвалого ізраїльтянина, ще й розбещеного єгипетським рабством, постаті, що була б гідна Господнього служіння, були кардинальними та часом і суворими. Той ізраїльтянин теж являв собою часом справжнього язичника-ідолошанувальника, часом — малодушного і впертого у своєму малодушній боягуза, який за «казани з м'ясом» у неволі єгипетській ладен був повернути назад із шляху, на який його покликав Господь. Обраний народ зовсім не завжди виявлявся гідним свого обрання. Він постійно впадав у ідолослужіння й творив нечестя, глибоко ображаючи Господа, який полюбив його. Пригадаймо: лишень-но Мойсей на невеликий час полишив людей, аби поспілкуватися з Богом на самоті, як ізраїльтяни тут-таки відливають із золота зображення тельця — тобто бога-бика Апіса, якому поклонялися люди Єгипту, — і починають вшановувати його нечестивими танцями. Отож, і покарання Мойсееві були для них тяжкими.

Лише врешті-решт ізраїльсько-юдейське суспільство утворило своє життя й свою національну культуру як суцільне служіння Богам. Одяг, їжа, вчинки й навіть помисли підлягли регуляції. Це й становило суть ідеї Закону. Той, хто жив не за законом, був нечестивець, і Закон начебто відмовлявся його охороняти. Так, Заповідь велить: не вбивай. Але для беззаконника, що порушував день суботній, чужоложив або займався ворожбитством, покарання було одне — смерть, бо він сам відмовлявся від охорони Закону. Сюди входили не лише нащадки Авраама, а й усі, хто приймав Закон: ханаанейка Раав, моавітянка Рут чи аравітянин Йов, які визнали Бога над богами. Старозавітний ізраїльтянин, в якому «не було лукавства», жив очікуванням Месії, що, за пророком, врятує й Ізраїль, і все людство: «на него же язиці уповах имут». Саме «приземлене» розуміння Месії як «земного царя», що піднесе євреїв над усіма народами, властиве бунтівникам-зелотам часів Христа, й спричинилося до розгрому єврейства Римом та двохтисячолітньої діаспори — роздратований імператор Адріан виселяє євреїв з рідної землі й велить іменувати її Палестиною — землею філістимлян, аби й пам'ять про єврейство щезла. Отож, будівництво самого лише Граду Земного, акцентація своєї національної винятковості погубили єврейську державність.

Бути старозавітним євреєм — означало бути обраним *народом Господнім в дуці*, а не етносом зі власними геополітичними інтересами. Отож, неправда, що стародавнє єврейство бундючно підносилося над іншими народами — така спокуса прийшла пізніше.

Отож, по-перше, *бути християнином* зовсім не означає бути в полоні якогось там «юдейського облукання»: це успадкування всього найкращого, «юдейського» і «не-юдейського» (в тому числі й українського), що створило людство у своєму пориванні знати Господа. По-друге, *бути християнином* означає, що любов до свого народу, здоровий *націоналізм* не мусить переростати в *нацизм*, який є безпомічним й заздрісним копіюванням ідеї «обраного народу», підмінючи духовну єдність етнічним шовінізмом. Виживання слідів язичницької психології є справжнім очищенням християнства.

Список використаних джерел:

1. Зубов А. Русская православная церковь в посттоталитарном пространстве // Континет-85. — М.-Париж, 1996.
2. Попович М.В. Мироззрение древних славян. — К., 1995.

The article is about the phenomenon of double faith in Christian ceremonies and activation of neoyazichnictva in the modern world which is not connected with church studies.

Key words and word-combinations: double faith, Jewish genesis of Christianity, Christian spiritual tradition, canon.

Отримано: 10.09.2009 р.

УДК 001(477)(092):22:811.161.2'25

Л. І. Бондарчук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

НА ШЛЯХАХ ДУХОВНОГО ВИЗВОЛЕННЯ РІДНОГО НАРОДУ (ОСОБЛИВІСТЬ СТИЛЮ ПЕРЕКЛАДУ «БІБЛІЇ» І. ОГІЄНКА)

Авторка відтворює фактори, що спонукали І. Огієнка до перекладу Св. Письма, також — завершення праці в складних умовах еміграції.

Ключові слова і словосполучення: Книга, Св. Письмо, український переклад, рідна мова, Христова наука, Воскресіння, українське православ'я, методологія перекладу, Біблія, Британське Біблійне товариство, авторське тлумачення, духовне призначення, Євангеліє.

*... Біблія — свята наснага
Твоєму розуму навіки.
І. Огієнко*

Сучасні дослідники називають Івана Огієнка «одним з найадметних корифеєв славянської науки» (М. Прыгодзіч), видатним українським ученим ХХ ст. (З. Тіменик, М. Тимошик, А. Бурячок, Є. Сохачька та ін.). Спостережено, що з 90-а прожитих років 75 оддав І. Огієнко творчій праці, найбільше в галузі мовознавства, де він сягнув світового рівня.

У нашій увазі — творча діяльність проф. І. Огієнка як перекладача Біблії, «видатного біблійного текстолога» (З. Тіменик).